

Султангазиева Т. О., Бекирова Д. О.

*Султангазиева Тахмина – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ
Бекирова Динара – э.и.к., доц.м.а., С. Нааматов атындагы НМУ*

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЕАЭБНЕ КИРҮҮ ЗАРЫЛДЫГЫ ЖАНА ИНВЕСТИЦИЯЛЫК САЯСАТЫ

НЕОБХОДИМОСТЬ ВСТУПЛЕНИЯ КЫРГЫЗСТАНА В ЕАЭС И ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЛИТИКА

THE NEED FOR KYRGYZSTAN TO JOIN THE EAEU AND INVESTMENT POLICY

Аннотация: В статье рассматривается активизация инвестиционной привлекательности регионов и совокупность различных социально-экономических, природных, экологических, политических и других благоприятных условий, определяющих масштаб (объем и темп) инвестиций в основной капитал.

Аннотация: Макалада региондордун инвестициялык жагымдуулугун активдештирүү үчүн негизги капиталга инвестицияларды тартуунун масштабын (көлөмүн жана темпин) аныктоочу ар кандай социалдык-экономикалык, табигый, экологиялык, саясий жана башка бир катар жылдар ичинде түзүлгөн жагымдуу шарттардын жыйындысы каралат.

Abstract: In order to activate the investment attractiveness of the regions, the set of various socio-economic,

natural, environmental, political and other favorable conditions that determine the scale (volume and pace) of investment in fixed capital is considered in the article.

Негизги сөздөр: инвестиция, ЕАЭБ, ИДП, интеграция, экономика, өнөр жай кызматташтыгы.

Ключевые слова: инвестиции, ЕАЭС, ВВП, интеграция, экономика, промышленная кооперация.

Key words: investments, EAEU, GDP, integration, economics, industrial cooperation.

Евразия экономикалык интеграциясынын пайдасына тандоо жасап, Кыргызстан өзүнүн экономикалык өнүгүүсүн Биримдиктин алкагында интеграцияны тереңдетүү келечеги менен байланыштырат. Биримдиктин толук укуктуу катышуучусу катары Кыргыз Республикасы Биримдиктин башка мүчө мамлекеттери менен өз демилгелерин ишке ашырууга жана бүтүндөй экономикалык союздун келечегине таасир этүүгө бирдей укуктарга жана мүмкүнчүлүктөргө ээ.

Өлкөнүн экономикасы үчүн конкреттүү артыкчылыктар Биримдиктин алкагында төрт түрдүү эркиндикти камсыз кылууга, сакталып калган алып коюуларды жана чектөөлөрдү жоюуга жана улуттук эрежелер менен жөнгө салынуучу товарлардын жалпы рынокторун түзүүгө жараша дагы да көрүнүктүү болот.

Товарлардын жүгүртүлүшүнүн эркиндигинин бөлүгүндө, Казакстан менен чек арада ветеринардык текшерүүнү алып салуу боюнча биринчи кезектеги кадамдардан тышкары жана Биримдиктин өнөктөштөрү менен ички рынокто алып коюуларды жана чектөөлөрдү четтетүү боюнча биргелешкен иш, мындан ары Кыргызстандын экономикалык өсүшүнө жана экономикасына оң таасирин тийгизе ала турган ЕАЭБди өнүктүрүүнүн келечектүү багыты Биримдиктин энергетикалык ресурстарынын (электр энергиясы, газ, мунай жана мунай продуктылары) жалпы рынокторун түзүү болуп калат.

ЕАЭБдин жалпы электр энергетикалык рыногунун иштеши анын катышуучулары үчүн, анын ичинде бааларды турукташтыруу жана энергия менен камсыздоонун ишенимдүүлүгүн жогорулатуу, коомдук жыргалчылыктын өсүшү, синергетикалык натыйжанын эсебинен ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ИДПсынын чогуу алгандагы өсүшү сөзсүз пайда алып келет.

Келечекте Кыргызстан үчүн электр энергиясын ЕАЭБ өлкөлөрү менен өз ара Соодалоонун көлөмү көбөйөт, ошондой эле анын электр энергетика тутумунун транзиттик потенциалы өнүгөт. Андан тышкары, бай гидроресурстарга ээ болгон Кыргызстан "жашыл энергетиканы" өнүктүрүү үчүн чоң потенциалга ээ.

Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүгө Биримдиктин газ, мунай жана мунай өнүмдөрүнүн жалпы рынокторун түзүү олуттуу түрткү берет, алар 2025- жылдын 1- январынан кечиктирилбестен иштей башташы керек. Мунайды жеткиликтүү жана ачык-айкын баалар боюнча берүү кыргыз экономикасынын өз ара байланышкан башка тармактарын өнүктүрүү үчүн күчтүү фактор болуп калат, мунайга жана мунай продуктыларына дүйнөлүк котировкалардын олжу- солку болушунда отунга болгон баалардын ички турукташуусун, ошондой эле бюджетти толтуруунун кепилдиктерин камсыз кылат, бул өз кезегинде экономиканын ырааттуу өнүгүшүн, социалдык жана коргонуу программаларын аткарууну шарттайт.

Республика үчүн мунайды кайра иштетүүчү беш заводду жүктөө боюнча узак мөөнөттүү мүмкүнчүлүктөр ачылууда. Өз кезегинде бул социалдык чөйрөнү өнүктүрүүгө оң таасирин тийгизет, анткени жаңы жумуш орундары түзүлөт, калктын бакубаттуулугу жогорулайт жана мамлекеттик бюджеттин кирешеси көбөйөт.

Кыргыз Республикасынын керектөөчүлөрү үчүн ЕАЭБдин жалпы газ рыногун түзүүнүн түздөн-түз экономикалык пайдасы жылына 3,6 млн. АКШ долларын түзөт. Жалпы рыноктун алкагында баалардын ЕАЭБдин калган өлкөлөрү менен жарым-жартылай теңелишинен жана жеткирүүлөрдүн көлөмүн кеңейтүүдөн (экономика үчүн газ көп талап кылынган тармактарды өнүктүрүүнүн эсебинен газдаштыруу жана мультипликативдик натыйжа) улам, өлкөдөгү газга болгон ички баалардын төмөндөшүнүн эсебинен керектөөчүлөрдүн ар кандай категориялары үчүн дүң баалардын 41% дан 64% га чейин төмөндөшү күтүлүүдө.

Мындан тышкары, региондорду пландаштырылган газдаштыруу аркылуу Кыргыз Республикасынын газ тармагына инвестициялардын 0,5-1 млрд. АКШ долларына чейин өсүшү мүмкүн. "Газпром" акционердик коомунун инвестициялык программасына ылайык, 2030-жылга карата Кыргыз Республикасында газды 7 облуста 400гө жакын калктуу конуш алат, ал эми Бишкек шаарында газдаштыруу деңгээли 74% га чейин жетет деп күтүлүүдө. Дары-дармек каражаттарынын жалпы рыногун өнүктүрүү алкагында кызматташуу Кыргызстан үчүн келечектүү болуп саналат. ЕЭКтин баалоосу боюнча, Биримдиктин алкагында ички өндүрүштү көбөйтүүнүн аркасында үчүнчү өлкөлөрдөн дары-дармектердин импортунун 30% дан ашык кыскаруусу күтүлүүдө жана бул жаатта Кыргызстан жакшы потенциалга ээ.

Кыргызстан Биримдиктин алкогольдук жана тамеки продукцияларынын бирдиктүү рыногун түзүү, ошондой эле акциздердин ставкаларын шайкеш келтирүү боюнча чараларды ишке ашыруудан олуттуу дивиденддерди ала алат. ЕАЭБге мүчө мамлекеттердин алкогольдук жана тамеки продукцияларына акциздер жаатындагы салык саясатын жүргүзүү принциптерин жөнгө салуучу макулдашуулар Биримдиктин алкагында алкоголь рыногун жөнгө салуу жөнүндө макулдашуу менен бир эле учурда күчүнө кириши керек

деп болжолдонууда.

Документтер жакынкы 5 жылдын ичинде алкогольдук жана тамеки продукцияларына акциздердин чендерин шайкеш келтирүү (жакындаштыруу) жолу менен ЕАЭБ акциздик продукцияларынын бирдиктүү рыногун түзүү үчүн шарттарды түзүүгө багытталган.

Эксперттердин пикири боюнча, Кыргызстан үчүн бул кадамдар мыйзамдуу өндүрүүчүлөрдү өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды камсыз кылат жана мыйзамсыз продукциянын көлөмүн жана чек арадагы контролдонбогон сооданы минималдаштырат.

Өлкөнүн ИДПсын түзүүдө кызмат көрсөтүү чөйрөсүнүн чоң үлүшүн (болжол менен 50%) эске алуу менен Кыргызстан кызмат көрсөтүүлөрдүн кыймылынын эркиндигин камсыз кылуу жана экономиканын секторлорунун максималдуу санын бирдиктүү рынок абалына которуу маселеси боюнча активдүү позицияны ээлейт. Кыргызстандан сейрек жана жогорку технологиялык кызматтарга адистешкен компаниялар жана адистер үчүн бул олуттуу мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

Алсак, 2025-жылга карата Кыргызстандан ЕАЭБ өлкөлөрүнө кызматтарды жеткирүү жана алуу улуттук режимдин шарттарында, башкача айтканда сандык чараларды колдонбостон, кыйла жагымдуу режимди эске алуу менен жана айрым учурларды кошпогондо, чектөөлөрсүз, алып салууларсыз жана кошумча талаптарсыз мүмкүн болот. Эң чоң плюс-кызмат көрсөтүүчүнү башка мамлекеттин аймагында юридикалык жактан кайра уюштуруудан бошотуу болуп эсептелет. Биринчиден, бул жаңы рынокторго жетүү үчүн маалыматтык - технологиялык компанияларга мүмкүндүк берет.

Ошондой эле 2025-жылга карата Биримдиктин финансылык кызмат көрсөтүүлөрүнүн жалпы рыногунун калыптанышынан Кыргызстандын күтүүлөрү жогору. ЕАЭБден инвесторлорго ЕАЭБге мүчө мамлекеттердин каржы рынокторуна басмырлоосуз кирүү мүмкүнчүлүгүн берүү, финансылык кызмат көрсөтүүлөрдү керектөөчүлөрдүн укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын кепилдүү жана натыйжалуу коргоону камсыз кылуу бул жерде эң маанилүү принциптердин бири болуп калат. ЕАЭБ өлкөлөрүнүн жалпы финансылык рыногунун иштешинин маанилүү шарты банк жана камсыздандыруу секторлорунда, ошондой эле баалуу кагаздар рыногунда кызмат көрсөтүү секторунда лицензияларды өз ара таануу болуп калат.

Кыргызстан үчүн чоң потенциал – улуттук экономиканын негизги секторлорундагы социалдык маанилүү инвестициялык долбоорлорду ишке ашыруу максатында Евразия өнүктүрүү банкы (ЕАӨБ) менен кызматташтыкта болуусу эсептелет.

ЕАЭБ үчүн Кыргызстанда ишке ашырылган биринчи долбоор Бишкек ЖЭБ үчүн отун (көмүр, мазут, жаратылыш газы) сатып алууну каржылоону камсыз кылды (2,5 жылдык мөөнөткө 30 млн. АКШ доллары). Долбоорду ишке ашыруу өлкөнүн түндүк бөлүгүндөгү кыш мезгилинде жана суу аз жылдары анын тартыштыгын азайтуу үчүн электр энергиясын иштеп чыгуучу жалгыз ири электр станциясын отун менен жүктөөгө мүмкүндүк берди, ошондой эле Бишкекти жылуулук менен камсыз кылган жалгыз жылуулук станциясы болуп саналат.

Ошол эле учурда Кыргызстандын экономикасынын өнөр жай, айыл чарба, ошондой эле чакан жана орто бизнес тармактарындагы долбоорлор каржыланган. Айкын экономикалык дивиденддер Евразия стабилдештирүү жана өнүктүрүү фонду менен кызматташууну камсыз кылат. Фонддун линиясы боюнча гидроэнергетика жана транспорттук инфраструктура жаатындагы долбоорлор бекитилип жана ишке ашырылып жатат:

- Токтогул ГЭСин реабилитациялоо (2-фаза) 100 млн. АКШ долл.;
- Бишкек-Ош автомобиль жолунун участогун реконструкциялоо, IV фазасы 60 млн.долл. АКШ долл.;
- Кыргыз Республикасына айыл чарба техникаларын берүүнү каржылоо 20 млн. АКШ долл.;
- Камбарата ГЭС – 2нин экинчи гидроагрегатын 110 млн. АКШ долл. пайдаланууга берүү.

Келечекте-Токтогул ГЭСин реконструкциялоо боюнча долбоордун үчүнчү фазасын ишке ашыруу керек. Россия-Кыргыз Өнүктүрүү фондунун толук масштабдуу ишин улантуу Кыргызстандын экономикасынын негизги тармактарын жандандырууга өбөлгө түзөт. Жумушчу күчүнүн эркин кыймылынан өлкөнүн экономикасы үчүн артыкчылыктардын чоң маанисин эске алуу менен Кыргызстан биримдик боюнча башка өнөктөштөрдүн арасында локомотив катары чыгып, бул чөйрөдөгү улуттан жогорку мыйзамдарды өркүндөтүүнү улантат.

Кыргызстан бирдиктүү экономикалык саясат жүргүзүлө турган секторлордун жана тармактардын санын көбөйтүүгө кызыкдар. Өлкө бардык өнөр жай секторлорунда кооперацияны күчөтүүгө жана биргелешкен ишканаларды түзүүгө басым жасайт. Кыргызстан ЕАЭБ алкагында өнөр жай кызматташтыгынын негизги багыттарын ишке ашыруу, илимий-техникалык, инновациялык жана өндүрүштүк чөйрөлөрдө энергия үнөмдөөнүн заманбап технологияларын, энергиянын кайра жаралуучу жана альтернативдүү булактарын киргизүү менен катар технологиялык платформаларды түзүү алкагында кызматташууну маанилүү деп эсептейт. Мында ЕАЭБде өнөр жай кызматташтыгынын негизги багыттарын ишке ашыруу үчүн

Биримдиктин мүчө мамлекеттеринин ар бирине экономикалык иштин артыкчылыктуу түрлөрү аныкталган.

Кыргыз Республикасы өнөр жай кызматташтыгы үчүн экономикалык иштин артыкчылыктуу түрлөрүн курулуш материалдарын, кен казып алуу өнөр жайы үчүн машиналарды жана жабдууларды, отун-энергетикалык комплексти жана жеңил өнөр жайды өндүрүүнү аныктады. Кыргызстан Биримдиктин алкагында өз ишинде Евразия Экономикалык Биримдигинин 2030-жылга чейин экономикалык өнүгүүсүнүн негизги багыттарында аныкталган максаттардан жана милдеттерден келип чыгат. Атап айтканда, ЕАЭБге катышудан күтүлгөн натыйжалардын бири 24-жылга карата Биримдиктин бардык мүчө мамлекеттеринин ИДПсынын 13 пайыздык өсүшү болушу мүмкүн. Мындан тышкары, интеграциялык кызматташтык импортту алмаштыруу деңгээлине, анын ичинде керектөөчүлөрдү ички өндүрүүчүлөрдүн атаандаштыкка жөндөмдүү продукциясына кайрадан багыттоонун аркасында аныктоочу таасирин тийгизиши керек, бул өз кезегинде өз ара сооданын 80% га чейин өсүшүн камсыздайт алат.

ЕЭКтин "Евразия Экономикалык Биримдигинде интеграциялык потенциалга ээ болгон экономика чөйрөлөрү жана аны пайдаланууга багытталган чаралар" маалыматы боюнча, Кыргыз Республикасынын потенциалын нарктык баалоонун натыйжалары машина куруу жана автомобиль куруу тармактарында экспортту өнүктүрүүнүн олуттуу мүмкүнчүлүктөрү бар экендигин, айрыкча "моторлуу транспорт каражаттарынын бөлүктөрү жана таандыктыгы" товардык позициясынын алкагында күбөлөндүрөт (экспорттун болжолдуу өсүшү – 57%).

Биримдиктин алкагында "Кара металлдардан жасалган металл конструкциялар" чөйрөсүндөгү республика импортту алмаштыруунун жогорку потенциалына ээ (үчүнчү өлкөлөрдөн ЕАЭБ импортунун көлөмүнүн 20% дан ашыгы).

Кыргызстан үчүн келечеги чоң транспорт чөйрөсүндө Биримдиктин Жогорку Евразия экономикалык кеңешинин 2016- жылдын 26-декабрындагы чечими менен бекитилген, координацияланган (макулдашылган) транспорттук саясатын ишке ашыруунун башталышы менен ачылат.

Аны ишке ашыруу 2025-жылга чейин транспорттун бардык түрлөрү менен ташууда чектөөлөрдү алып салууга, бирдиктүү транспорттук мейкиндикти түзүүгө жана биримдикте транспорттук кызмат көрсөтүүлөрдүн жалпы рыногун түзүүгө мүмкүндүк берет. Бул Кыргыз компанияларына жана жарандарына Биримдиктин транспорттук кызмат көрсөтүүлөр рыногуна жеткиликтүүлүктүн бирдей шарттарын, жүргүнчүлөрдүн тоскоолдуксуз жылышын, жүктөрдүн жана транспорт каражаттарынын жылышын камсыз кылат, бул товардын акыркы баасында транспорттук түзүмдүн төмөндөшүнө жана калктын мобилдүүлүгүнүн жогорулашына алып келет.

Кытай багытында жүк агымынын төмөндөшүнө карабастан, республика ЕАЭБге киргенден кийин жүктөрдү ташуунун туруктуу өсүшү жүрүп жатат, натыйжада бюджеттик түшүүлөрдүн, транспорттук уюмдардын кирешелеринин өсүшүнө жана алардын натыйжалуу өнүгүшүнө алып келет. Кыргызстандын аймагы боюнча өтүүчү "Европа – Азия" транспорттук коридорун түзүү абдан келечектүү болуп саналат.

ЕАЭБ рыногунда жеңил өнөр жайдын продукциясы (баарынан мурда тигүү тармагы) талап кылынышы мүмкүн. Атап айтканда, 2025-жылга карата өлкөдө бир нече тигүү технополистеринин (2017-жылдын апрелинде Чүй облусунун Сокулук районундагы Военно-Антоновка айылында тигүү технополисин түзүү үчүн 50 га жер 10 миң жумушчу орунга бөлүнгөн), фурнитура, кездеме чыгаруучу фабрикалардын негизинде тигүү кластерин түзүү пландалууда.

Маанилүү интеграциялык натыйжа айыл чарба чөйрөсүндө (биринчи кезекте, жүзүм жана жашылчалар), үчүнчү өлкөлөрдөн "беш" өлкөгө алмаштырылган импорттун үлүшү 0,1% дан 0,4% га чейин күтүлүүдө. Агрардык сектордун экспорттук потенциалын өнүктүрүү максатында 2025-жылга чейин республикада соода-логистикалык борборлордун тармагы түзүлөт, алар айыл чарба продукциясын топтоп, калибрлеп, сорттоп, сактап жана баштапкыдай кайра иштете алышат.

Кыргызстан 2025-жылга чейин Биримдиктин санариптик күн тартибинин алкагында "бешилтик" боюнча өнөктөштөр менен өз кадамдарын тыгыз координациялоо жана макулдашуу менен маалыматтык-коммуникациялык технологиялар чөйрөсүндөгү өз долбоорлорун өнүктүрүүнүн кеңири мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болду. Кыргызстан санариптик технологиялар Биримдиктин өлкөлөрүнүн өз ара интеграция процессинин гана эмес, өлкөлөрдү глобалдык санариптик трансформациянын кеңири масштабдуу процесстерине киргизүүнүн зарыл компоненти болуп саналат.

Корутунду

Ошентип, Евразия экономикалык интеграциясы Кыргызстандын туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылууга жана өлкөнүн алдында турган максаттарды ишке ашырууга багытталган кошумча курал болуп калышы мүмкүн жана болушу керек.

Евразия экономикалык бирлигинин алкагында атаандаштык артыкчылыктардын аркасында Кыргыз Республикасын туруктуу экономикалык өнүктүрүүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрү кыйла кеңейди.

Бул тууралуу, атап айтканда, БУУнун аянтчасында ЭКОСОКту туруктуу өнүктүрүү боюнча жогорку деңгээлдеги саясий форумдун алкагында ЕЭКтин ЕАЭБ аймагында туруктуу өнүктүрүү жаатындагы максаттардын жетишкендиктери жөнүндө баяндамасынын презентациясынын жүрүшүндө айтылды.

Республика Биримдиктин ичинде да, эл аралык аренада да өзүнүн экономикалык кызыкчылыктарын ишке ашыруунун универсалдуу куралдарын ала алды. Ошону менен бирге, Кыргыз Республикасы ЕАЭБге мүчө башка мамлекеттер менен Биримдик кабыл алган чечимдерге таасир этүү мүмкүнчүлүгүнө бирдей ээ.

Биримдик тарабынан товарлардын, кызмат көрсөтүүлөрдүн, капиталдын жана жумушчу күчүнүн эркин кыймылын камсыз кылуу боюнча кадамдар, ЕАЭБ товарларынын бирдиктүү рынокторун түзүү, кооперациялык байланыш системасын түзүү – Кыргызстандын экономикасын ийгиликтүү өнүктүрүүнүн негизги шарттары болуп саналат.

Адабияттар:

1. Евразиялык экономкалык комиссия: Башкармалыктын Кеңешинин иши жөнүндө отчет / Министрлердин деңгээлиндеги курчап турган чөйрө боюнча глобалдык форум.

2. Закон Кыргызской Республики «Инвестиции в Кыргызскую Республику» от 27 марта 2017 года (с последними изменениями от 13 февраля 2019 года).

3. Закон КР «Об инвестициях в КР» // Нормативные акты КР №31, 2008 с

4. Положение о Министерстве экономики Кыргызской Республики от 20 февраля 2012 года (с последними изменениями от 27 сентября 2019 года)

5. Постановление Правительства Кыргызской Республики № 125-р от 12 апреля 2020 года

6. Положение о Государственном агентстве по поощрению инвестиций и экспорта при Министерстве экономики КР от 14 октября 2016 года.

7. Аистова М. Д. Реструктуризация предприятий: вопросы управления. Стратегии. Координация структурных параметров. Снижение сопротивления преобразованиям / М. Д. Аистова. М.: Альбина Паблицер, 2002. 288 с.

8. Артыкбаева Гульмира Шайкыдиновна Анализ инвестиционной привлекательности Кыргызской республики // Вестник науки и образования. 2017. №7 (31). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-ivestitsionnoy-privlekatelnosti-kyrgyzskoy-respubliki>.

9. Деятельность предприятий с иностранными инвестициями в Кыргызской Республике: Нацстатком Кырг.Респ., 2021 – 114с.

10. Деятельность предприятий с иностранными инвестициями в Кыргызской Республике: Нацстатком Кырг.Респ., 2023 – 43с.

11. <https://invest.gov.kg/> - инвестиционный портал Кыргызской Республики

12. Официальный сайт НСК КР. www.stat.kg

13. www.minfin.kg

14. Бюллетень НБКР за 2017-2023гг. <https://www.nbkr.kg> › index 1